

Natuur.oriolus

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORNITHOLOGIE

MAART 2023 • JG 89 • NR 1

bpost

PB- PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Retouradres:
Natuurpunt,
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen

OOIEVAARS IN GEEL

LAATTIJDIG SUCCESVOL BROEDGEVAL

AVIMAP

TERRITORIA VAN BROEDVOGELS GESTRUCTUREERD IN KAART BRENGEN

GESCHIEDENIS VAN DE BELGISCHE ORNITHOLOGIE

TRADITIONELE VOGELVANGST BRACHT OOK KENNIS

Natuurpunt • Coxiestraat 11 • 2800 Mechelen

Natuurpunt
Studie

OOIEVAARS IN GEEL

LAATTIJDIG SUCCESVOL BROEDGEVAL

› Herman Berghmans & Wouter Faveyts

Een ietwat dubieuze voorgeschiedenis

Langs de Grote Nete in het Zammelsbroek in Geel-Oosterlo (A) woont al enkele decennia een vogelkweker. Hoewel het illegaal is om vogels vrij te laten in het wild, vliegen er niettemin kweekvogels vrij rond, al dan niet voorzien van kweekringen. Zo werden in de nabijheid al vrij vliegende Kleine Zilverreigers *Egretta garzetta*, Koereigers *Bubulcus ibis* en zelfs een Ralreiger *Ardeola ralloides* gesignaleerd. Het meest in het oog springend is een kleine (vermoedelijk minimum vijf paar) vrij levende kolonie Kwakken *Nycticorax nycticorax*, die al jaren bestaat en waarin jaarlijks meerdere jongen worden grootgebracht. Bij de kweker zit ook al vele jaren minstens één paar Ooievaars *Ciconia ciconia*. Aanvankelijk waren die vogels geleewiekt, wat hen verhinderde het domein van de kweker te verlaten. Vanaf 2009 vloog een exemplaar echter vrij rond. Die vogel droeg een rode kweekring, wat erop wees dat de Ooievaar in gevangenschap was geboren. De slagpennen van dit exemplaar waren sterk gehavend, waarschijnlijk als gevolg van het vroegere leewieken. De klepperende kweekvogels trokken geregeld wilde Ooievaars aan. Eén daarvan vestigde zich ter plekke van minstens 10 april 2010 tot 4 september 2014: een mannetje dat op 27 mei 2008 als nestjong was geringd in het dierenpark Planckendael bij Muizen (wetenschappelijke ring M5929, oranje kleurring met code 0812). In 2011 bracht die vogel samen met het geleewiekte vrouwtje drie jongen groot op het terrein van de kweker. Die jongen werden door de kweker geringd met gesloten votringen. In 2012 kwam het niet tot een succesvol broedgeval, omdat het wilde mannetje een nieuw nest bouwde op een afgeknakte populier in het nabijgelegen natuureservaat Zammelsbroek. Het kweekvrouwtje kon het nieuwe nest niet bereiken door haar gebrekkig vliegvermogen als gevolg van het leewieken. Mogelijk waren er op het domein van de kweker nog broedgevallen in de volgende jaren, maar daarover is niets bekend. Vanaf 2019 verscheen opnieuw een ongeringde wilde vogel op het toneel die met nestmateriaal het terrein van de kweker invloog. In

› De oudervogel met de kweekring (smalle rode kweekring zichtbaar aan de rechter tibia) met de op dat moment ongeveer vier weken oude jongen. Een week later, op 30/08, zouden beide jongen geringd worden. 24/08/2022. Geel-Oosterlo (A).

(© François Exelmans)

One of the parents was of captive origin (shown by the small red ring on the right tibia) and is seen here with the young, when they are about four weeks old. The young were ringed one week after this picture was taken, on 30/08.

het voorjaar van 2021 kreeg deze Ooievaar het gezelschap van een Nederlandse vogel (met wetenschappelijke ring 5E647, geringd als nestjong op 12 juni 2019 in Gorssel in de provincie Gelderland). Deze twee wilde exemplaren brachten in 2021 met succes drie jongen groot op het terrein van de kweker. De jongen vlogen na het uitvliegen vrij rond en verdwenen eind augustus op trek. De oudervogel met Nederlandse ring werd op 3 september 2021 een laatste keer gezien. De ongeringde oudervogel bleef in Oosterlo overwinteren en kreeg in het najaar het gezelschap van een tweede exemplaar. Die laatste vogel droeg een rode kweekring en was allicht van bij de kweker afkomstig. Het tweetal verbleef vanaf het najaar van 2021 regelmatig op een schoorsteen van een nabijgelegen woning om te rusten en te overnachten. De Nederlandse vogel verscheen weer vanaf 27 februari en bleef tot tenminste 17 augustus 2022 in het nabije Varendonk, maar hij werd niet meer in Oosterlo opgemerkt.

Eerst mislukking en dan toch nog succes in 2022

Het koppel Ooievaars dat samen in Oosterlo bleef overwinteren (de ongeringde vogel en de vogel met de rode kweekring) ging in 2022 tot broeden over op het terrein van de vogelkweker. Het broedgeval mislukte in de vroege kuikenfase, schijnbaar na predatie van de kuikens door een Steenmarter *Martes foina*. De oudervogels bleven na de mislukking niet bij de pakken zitten. Begin juni begonnen ze nestmateriaal aan te brengen op de schoorsteen van het huis waar ze in het najaar en de winter ervoor regelmatig hadden gerust en overnacht. Op 18 juni zat een van de vogels duidelijk te broeden op het nieuwe

nest. Eind juli waren de kopjes van twee kleine kuikens zichtbaar. Op 30 augustus, op een leeftijd van ongeveer vijf weken, werden beide jongen voorzien van een wetenschappelijke ring (ringnummers Y1086 en Y1087). Ze hadden een vleugellengte van respectievelijk 365 en 300 millimeter. Half september bouwden de oudervogels een tweede nest op de andere schoorsteen van het huis. Daar verbleven de ouders vaak toen de jongen bijna volgroeid waren. Het broedgeval verliep verder voorspoedig. Begin oktober zijn de twee jongen uitgevlogen. Tot minstens begin december 2022 bleven beide jongen samen met de volwassen vogels op en rond de broedplaats. Er werd nog regelmatig overnacht op beide schoorstenen van de broedplaats. De jongen zijn niet op trek vertrokken.

Een uitzonderlijk broedgeval

Het late broedgeval in Oosterlo was uitzonderlijk. In de eerste plaats komen vervanglegsels maar heel zelden voor bij Ooievaarders die hun broedpoging zien mislukken. De soort heeft een lange broedcyclus. De broedduur bedraagt 33 tot 34 dagen. Na het uitkomen verblijven de kuikens 54 tot 68 dagen in het nest vooraleer ze uitvliegen (Duquet 2018). Die totale broedperiode van ruim drie maanden om een broedgeval tot een goed einde te brengen maakt dat Ooievaarders niet veel marge hebben om een vervolglegsel te beginnen na een eerdere mislukking. Die marge is nog kleiner als de mislukking pas optreedt als er al kuikens in het nest zijn. Het is dus heel ongewoon dat het vervolglegsel er kwam nadat het eerste legsel was mislukt in de (vroeg) kuikenfase én dat er nog eens met succes twee jongen uitvlogen.

Op een totaal van 69 opgevolgde broedgevallen in het Zwin in Knokke-Heist (W) in de periode 2018-2022 werden in totaal 27 mislukkingen vastgesteld. Slechts in één van die mislukte gevallen kwam

het daarna tot een vervolglegsel. Dat gebeurde in 2018. Een gevestigd broedpaar had in maart regelmatig last van een derde Ooievaarder die zich het nest van het paar trachtte toe te eigenen. Mogelijk als gevolg van de strubbelingen werden pas vrij laat, rond 10 april, eieren gelegd. Enkele dagen later lagen twee gebroken eieren onder het nest. Dat was vermoedelijk het gevolg van verdere agressie door de derde Ooievaarder. Op 17 april was het paar al bezig met een vervolglegsel. De derde Ooievaarder zorgde nog een week voor verdere verstoring, maar toch liep het nu wel goed af. Op 24 mei werd het eerste kuiken geboren. Ongeveer een maand later werden drie kuikens geringd en uiteindelijk vlogen twee daarvan uit op 3 augustus.

Vervolglegsels zijn zeldzaam in de grootste Belgische broedplaats in dierenpark Planckendael. Precieze cijfers ontbreken helaas (pers. med. Olivier Vercauteren). In een grote goed opgevolgde populatie in de IJsselstreek in Centraal-Nederland, die anno 2022 ruim 200 bezette nesten telt, werd in een onderzoeksperiode van veertig jaar slechts vijf keer een vervolglegsel vastgesteld. In geen enkel geval resulteerde dat in een succesvol broedgeval: de vervolglegsels mislukten allemaal in de ei- of kleine jongenfase (pers. med. Jeroen Kuipers). Duquet (2018) vermeldt in de uitgebreide Franstalige monografie van de soort dat vervolglegsels bij Ooievaarders zeer uitzonderlijk zijn. In deze bron wordt melding gemaakt van amper vijf gedocumenteerde gevallen in de periode 1930-2013: twee in Duitsland, twee in Zwitserland en één in Frankrijk. In twee gevallen ging het om een vervolglegsel na mislukking van het eerste legsel in de eifase. De andere drie gevallen volgden op een eerste legsel dat fout liep in de (kleine) kuikenfase. Drie van deze vijf vervolglegsels resulteerden in een geslaagd broedgeval, waarvan twee die volgden op een eerste broedsel dat in de kuikenfase was mislukt. Het best gedocumenteerde geval vond plaats in Normandië in Frankrijk (de exacte

▶ Een van de oudervogels vast broedend op het nest waarop het vervolglegsel plaatsvond. 1 juli 2022. Geel-Oosterlo (A). (© Paul Helsen)
One of the parent birds breeding firmly on the nest, after the replacement of the clutch took place.

De twee vliegvlugge jonge Ooievaars van het late vervolglegsel. 09/10/2022. Geel-Oosterlo (A). (© Dieder Plu)
The two young fledgling White Storks from the successful replacement clutch.

locatie wordt niet vermeld) in 2012. Het bewuste paar verloor zijn kuikens enkele dagen na het uitkomen van de eieren, tussen 21 en 24 april. Het vervolglegsel werd gelegd omstreeks 13 mei en op 15 augustus vloog een onbekend aantal jongen uit. Opmerkelijk: dit geval paste in een studie waarbij tussen 1971 en 2012 in Normandië in totaal 1.706 broedgevallen werden opgevolgd. Daarbij waren 252 mislukkingen en dit was het enige geval waarbij een vervolglegsel werd geproduceerd.

Bij de ringdienst van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen werden de data opgevraagd van de geringde nestjongen van Ooievaar in België. In de periode 1972-2022 werden in totaal 2.553 Ooievaars als kuiken op het nest geringd. De uiterste ringdata waren 19 mei en 21 juli, op enkele uitzonderingen na. Naast de twee kuikens van Geel-Oosterlo in dit artikel ging het om twee kuikens die op 7 augustus 1981 werden geringd in het Zwin en een kuiken dat op 3 september 2019 werd geringd in Bellewaerde bij Ieper (W). Dat laatste geval was niet helemaal natuurlijk: het ging om een kuiken dat door de ouders in de steek was gelaten en dat in gevangenschap werd opgevoed door dierenverzorgers van het Bellewaerdepark. Het jong groeide langzaam en was pas laat groot genoeg om te worden geringd en later te worden vrijgelaten (pers. med. Didier Vangeluwe, KBIN). Omdat dit laatste geval beïnvloed was door menselijk ingrijpen, is de datum waarop de twee jonge Ooievaars van het vervolglegsel van Geel-Oosterlo werden geringd de laatste ringdatum op het jaar die ooit in België werd geregistreerd. Naast het enige andere resterende geval uit 1981 van in augustus geringde jongen, valt de ringdatum van Geel-Oosterlo ruim een maand later dan de normale ringdatum van jonge Ooievaars in België.

Discussie

Het leggen van een vervolglegsel bij verlies van een legsel is een courant verschijnsel bij vogels. Veel vogels die maar één broedsel per jaar produceren zullen echter geen vervolglegsel maken bij verlies van het broedsel in de kuikenfase (Lovette & Fitzpatrick 2016).

Hoewel een uitgebreidere zoektocht bij buitenlandse populaties ongetwijfeld nog meer informatie zou opleveren, blijkt uit de geraadpleegde bronnen en contacten dat late (vervolg)legsels bij Ooievaars heel zeldzaam zijn in België en andere Noordwest-Europese landen. Het beschreven succesvolle broedgeval in Geel-Oosterlo blijkt daarbij extra laat te zijn. Er zijn geen gevallen bekend waarbij jonge Ooievaars pas begin oktober het nest verlieten.

Mogelijk was de bereidheid van het betrokken paar om nog zo laat aan een vervolglegsel te beginnen deels te verklaren door de voor spelbare beschikbaarheid van voedsel op het terrein van de kweker vlakbij. Hier werden de vrij vliegende vogels zeker nog bijgevoerd met eendagskuikens.

Jonge Ooievaars verlaten in de regel al in de loop van juli het nest. De najaarstrek begint ongeveer een maand later, in de loop van augustus. De jonge Ooievaars van Geel-Oosterlo verlieten bijna twee maanden later dan gebruikelijk het nest, op een tijdstip dat andere jonge Ooievaars al lang naar het zuiden waren vertrokken. Weken na het uitvliegen waren ze eind november 2022 nog niet vertrokken. De mogelijkheid om in augustus samen met andere Ooievaars in groep te vertrekken is vermoedelijk een belangrijk gegeven voor trekkende Ooievaars, zeker voor

onervaren jonge vogels die de reis voor de eerste keer maken. Het moet een nadeel zijn geweest voor de jongen van het late broedgeval dat ze niet tijdens de piekperiode van de najaarstrek konden aansluiten bij andere Ooievaars. Om lange trektochten te ondernemen, maken Ooievaars, als zweefvliegers, veelvuldig gebruik van thermiek (Newton 2008). Door het mindere voorkomen van thermiek later in het najaar moeten de weersomstandigheden om te trekken voor de jonge Ooievaars minder gunstig zijn geweest. Daarom hebben ze allicht eieren voor hun geld gekozen en verkozen ze om hun eerste winter op hun geboorteplaats door te brengen. De beschikbaarheid van voedsel bij de nabijge kweker zal daar mogelijk niet vreemd aan zijn. Door hun ouders te volgen, zullen ze die voedselbron snel ontdekt hebben. Overwintering op de geboorteplaats is heel ongewoon voor eerstejaars Ooievaars. In regel trekken jonge Belgische Ooievaars zuidwaarts om te overwinteren, zoals blijkt uit de voorlopige resultaten van onderzoek door middel van zenders in het Zwin Natuur Park. Het wordt interessant om de verdere levensloop van deze twee jonge Ooievaars te volgen. Zullen ze na de winter alsnog zwerfgedrag vertonen en de geboorteplek verlaten? In hun tweede en derde kalenderjaar zijn Ooievaars in regel zwerflustig. In die periode zijn ze nog niet gebonden aan een eigen broedplaats. Dankzij hun wetenschappelijke ring zijn de late jongen van Geel-Oosterlo individueel herkenbaar. Als ze worden waargenomen en gemeld, kan hun verdere levensloop dus gevolgd worden.

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar de bewoonster van de woning Eindhoutseweg 53 in Geel-Oosterlo voor het huisvesten van het laat broedende ooievaarskoppel en naar buurtbewoner Dirk Deschutter voor de contacten. Daarnaast worden de diensten van de stad Geel bedankt voor het ter beschikking stellen van een hoogtewerker voor het ringen van de jongen, in het bijzonder schepers van milieu Bart Julliams voor de toelating en de arbeiders Dries en Michel bij het uitvoeren. Ook dank aan fotografen Paul Helsen, François Exelmans en Dieder Plu voor het ter beschikking stellen van hun foto's en aan Olivier Vercauteren (informatie dierenpark Planckendael) en Wim van Nee, Annemieke Enters en Jeroen Kuipers (informatie uit Nederland). Ten slotte ook dank aan Didier Vangeluwe, hoofd van het Belgische Ringwerk van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid) voor het ter beschikking stellen van de gegevens van de geringde Belgische Ooievaars en aan alle vrijwillige medewerkers-ringers die gegevens verzamelen en een bijdrage leveren voor de financiering van het ringwerk. Met dank aan Zoo Planckendael voor de gegevens van hun ooievaarsproject.

Herman Berghmans (h.berghmans@skynet.be)
Wouter Faveyts (Zwin Natuur Park)
(wouter.faveyts@telenet.be)

Referenties

Duquet M. 2018. La Cigogne blanche. Delachaux et Niestlé, Paris.
Lovette I. & Fitzpatrick J. (ed.). 2016. Handbook of bird biology. Cornell University.
Newton I. 2008. The migration ecology of birds. Academic Press.

SAMENVATTING

Summary – Résumé

In 2022 werd een laat en succesvol broedgeval vastgesteld van een paar Ooievaars *Ciconia ciconia* in het Zammelsbroek in Geel. Het paar startte met broeden omstreeks 18 juni. Pas begin oktober verlieten twee jonge Ooievaars het nest. Het ging om een vervanglegsel, nadat het eerste legsel in de vroege kuikenfase was mislukt. Een dergelijk laat én succesvol broedgeval is zeer uitzonderlijk bij Ooievaars. Een van de oudervogels was een uit gevangenschap afkomstige kweekvogel, de andere was een wild exemplaar. De vogels konden voor voedsel terecht op het terrein van een vogelkweker vlakbij, waar ook de eerste mislukte broedpoging had plaatsgevonden. Mogelijk is de voedselsituatie met bijvoeding een belangrijk deel van de verklaring waarom het paar een vervolglegsel startte en het ook tot een goed einde kon brengen.

Late successful breeding of White Stork in Geel (A)

In 2022 a late and successful breeding of a pair of White Storks Ciconia ciconia was observed in the Zammelsbroek near Geel. The pair started breeding around 18/06. Only in early October two young storks left the nest. This breeding was a replacement clutch after the first clutch had failed in the early chick phase. Such a late and successful breeding is very exceptional in White Stork. One of the parent birds was bred in captivity, the other was from wild origin. The birds foraged on the property of a bird breeder nearby, where also the first failed breeding attempt had taken place. The food situation may be an important part of the explanation why this stork pair was able to start a second breeding and to bring it to a successful end.

Cas tardif de reproduction réussie de la Cigogne blanche à Geel

En 2022 un cas de reproduction tardive et réussie d'un couple de Cigognes blanches Ciconia ciconia a été constaté à Zammelsbroek à Geel. Le couple a commencé à se reproduire vers le 18 juin. Ce n'est qu'au début du mois d'octobre que deux jeunes cigognes ont quitté le nid. Il s'agissait d'une ponte de remplacement, la première ponte ayant échoué au début de la phase des poussins. Un tel cas de reproduction tardive et réussie est très exceptionnel chez les Cigognes blanches. L'un des oiseaux parents était un oiseau reproducteur issu de captivité, l'autre était un oiseau sauvage. Les oiseaux ont pu trouver de la nourriture sur le terrain d'un aviculteur à proximité, où la première tentative de reproduction ratée avait également eu lieu. La situation alimentaire explique peut-être pourquoi le couple de cigognes a commencé un nid de suivi et l'a pu mener à bon terme.